

μύτη της, τὰ χείλη της σκληρὰ πετσιασμένα, ἀσημιασμένα, ἀγνώριστα.

Τὰ πόδια της γυμνά καὶ μελανιασμένα καὶ δλοστρίβει τὴ ρόκα, σιωπηλὴ, ἄφωνη...

Τί ἄραγε νὰ συλλογίζεται ;

Τὴν πρώτη ξένουιστη ζωὴ της, ἢ τὸ παιδί ποὺ κοιμᾶται στὸ πλάι της καὶ τὴν κάνει νὰ φυλάει τὰ πρόβατα καὶ νὰ στρίβει τὴ ρόκα ;

Μπεγουλὰκι—Πάτρα.

ΛΟΥΚΙΑ ΤΑΚΗ ΔΙΑΔΙΟΥ

ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΙΔΕΑ

(Ντὴ βιβλιογραφικὴ ἐπιθεώρηση τῆς Revue des Études Grecques (Νοέμβριος—Δεκέμβριος 1909) τοῦ σοφοῦ περιοδικοῦ ποὺ βγαίνει στὸ Παρίσι ἢ «Ἐταιρία γιὰ τὴν ἐμφύχωση τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν», ὁ καθηγητὴς Eugène Clément δημοσιεύει, ἀπὸ τὴν ἰσορμὴ τοῦ Δ τόμου καὶ τοῦ Ε—Μέρος πρώτο—ἰσὸ τὰ «Ρόδα καὶ Μῆλα» τοῦ Ψυχάρη, τὸ ἀρθρὸ τοῦτο :)

Γνωρίζουμε πὼς με τὸν τίτλο τοῦτο «Ρόδα καὶ Μῆλα» ποὺ συλλογίζει τίς ἐλπίδες καὶ τὰ κέρδη τῆς Ἰδέας, ὁ Ψυχάρης ἀρχισε νὰ δημοσιεύῃ, ἀπὸ δῶ καὶ κάμποσα χρόνια, ἕνα εἶδος χρονικὰ σχετικὰ με τὸ τὸ ζήτημα τῆς Ἰδέας τῆς δημοτικῆς γλώσσας. Συλλογὴ ἀπὸ ἀρθρα, ἀπὸ γράμματα καὶ ἀπὸ ἄλλα γραφτὰ κείμενα, σκορπισμένα, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα στὸ διάστημα τοῦ φιλολογικῆς πόλεμου ποὺ τὸν ἀρχισε με τὸ Ταξίδι του καὶ ποὺ τοῦ εἶναι ὁ ἀκούρατος στρατηγός.

Ὁ τέταρτος τόμος ἀναφέρει τὰ ἔσα γινῆκανε στὰ χρόνια 1901—1904. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ δουτόμου δὲν ἔχει παρὰ δὺ ἀρθρα, τὸ ἕνα γιὰ τὴ θαυμαστὴ μετάφραση τῆς Ἰλιάδας ἀπὸ τὸν Πάλλη, τὸ ἄλλο γιὰ τὸ Σουρῆ, τὸν αἰῶνι σιχσπλόκο τοῦ Ρωμιοῦ. Καὶ εἶναι σκεδὸν ἐλόκληρο πιασμένο ἀπὸ ἕνα μακρὺ πρόλογο ποὺ μέσα του παρασταίνονται καὶ σχολιάζονται πρόσφατα γεγονότα.

Χωρὶς νὰ γρηγορήσω στὸ φιλολογικὸν ζήτημα κάθε μέρος καὶ κάθε ἀρθρου, θὰ περιορισθῶ νὰ δώσω τὴν οὐσία τους ποὺ τὴν κάνουν, ἀπὸ τὴ μὲ μεριά, συμβουλὲς καὶ παρατήρησεις πρὸς τοὺς δημοτικιστὰς, δηλονότι ὁ δρόμος ποὺ τραβᾷ ἡ Ἰδέα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μεριά, ὁ πόλεμος με τοὺς ἀντίπαλους καθαρουσιάνους.

ΜΙΑ ΑΠΟΚΡΙΣΗ*

Γύφτισσες ἤρθαν ντυμένες
φανταχτερὰ γιορτῆς φουστάνια,
γύφτισσες ἤρθαν καὶ κρεμᾶνε
χοντρά γυαλιστερὰ γιορτιάνια,
μὲ κόκκινα φορέματα ἤρθαν,
μὲ κίτρινα μακριὰ μαντήλια
ὦ λάγνα μάτια, ὦ κόρφοι, ὦ χεῖλια !
Κ' ἤρθαν ἀνθοστεφανωμένες
μ' ὄλα τὰ λούλουδα τοῦ Μάη.
καὶ ἄνθια κρατώντας καὶ στὰ χεῖρια,
νιέλφια χτυπᾶνε καὶ κουνούνια,
καὶ κύκλους πλέκουν καὶ χορεύουν
καὶ τραγουδοῦν τὸ Μάη τὸ Μάη
καὶ ἀνάμυσσόν τους ἀρχινᾶει,
ξεχωρισμένη ἀπὸ τίς ἄλλες,
τριχυμισμένο ἕνα χορὸ,
λιγέται, σέρνεται, πετάει,
κορίτσι δεκοχτῶ χρονῶ

*) Ἡ ἀρχὴ στὸν ἀριθ. 380.

I

Ἡ Ἰδέα τῆς δημοτικῆς προσδεύει· μπορεί πολὺ ἀργὰ γιὰ ἄσους με τὸ δίκιο τους ἀνυπομονοῦνε· μὰ προσδεύει ἀφιλονείκητα καὶ χαρκατηριστικά. Ἐτοὶ στὰ 1900 ἕνας δικαστὴς στὸ Βόλο, ὁ Στελλάκης, τὸλμησε νὰ βγάλῃ μὴν ἀπόφαση σὲ γλώσσα ρωμαϊκῆ σωστὴ ἀπάνου κάτρου, σὲ γλώσσα τέλος πάντων ποὺ τὴ νοιώθανε εἰ ἀντιδικοὶ. Μὲ ὄλο ποὺ συγκινήθηκε ὁ εἰσαγγελέας τοῦ Ἀρειοῦ Πάγου καὶ με ὄλη τὴν ἐπίπληξη ποὺ δέχτηκε ὁ φταίστης (ὁ κριτὴς θέλω νὰ πῶ), τὸ χτύπημα εἶτανε χτύπημα, καὶ εἶν' ἀκόμα. Μὰ νὰ, καὶ κατ' ἄλλο τσουχτερώτερο. Στὰ 1904, ὁ Κόλλας, δῆμαρχος στοὺς Κορφοῦς, σὲ μὴν ἐπίσημην ὑποδοχὴ τοῦ βασιλιά, προσφώνησε τὸν ἡγεμόνα με τὴν ἐθνικὴ γλώσσα. Καὶ τὸν Κόλλα δὲν τόνε σωφρονίσανε! Τέλος οἱ δημοτικιστὰς συγγραφίστες, ἐλόκληρο τάγμα, πυκνώνουνε μέρα με τὴ μέρα, χάρη νάχη ἢ ἐνεργητικῆ προπαγάντα ποὺ ὁ Νουμᾶς τῆς εἶναι τὸ ὄργανό της, μὰ τὸ ἐπιβλητικώτερο καὶ τὸ φλογερώτερο· καὶ μπορεί κανεὶς νὰ βεβαιώσῃ πὼς ὄλα τὰ φιλολογικὰ ἔργα με κάποιον ἀξία ποὺ φαίνονται σήμερα στὴν Ἑλλάδα, εἴτε ποιήματα, εἴτε πεζὰ, εἶναι γράμμεν' ἀποκλειστικά στὴ δημοτικὴ γλώσσα.

Μὰ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νεοέλληνες τοῦτους λογοτέχνες, παραστρατισμένοι κ' ἐνοχλημένοι ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ σκολειοῦ, ἢ κεντημένοι ἀπὸ παράκαιρη φιλαυτία ἢ ἀκόμη παρατημένοι μέσα σὲ μὴν ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ σὲ μὴν ἀναμελιὰ, γράφουνε μὴ γλώσσα χωρὶς ἐνότητα, χωρὶς μέθοδο, ποὺ μέσα της ἀραδιάζονται κάθε εἶδος ἀνωμαλίες. Ὁ Ψυχάρης εὐλογα φρονεὶ πὼς εἶναι τοῦτο μεγάλος κίντωνος, καὶ ἀγωνίζεται νὰ καταδείξῃ στοὺς ἀνυπόταχτους πὼς εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ὑπακοὴ σὲ μὴ γραμματικῆ, καὶ τὸ ὄρθὸ τὸ λεχτικὸ στὴν ἐντέλεια, μ' ἄλλους λόγους ἢ ἐνότητα τοῦ λεξικοῦ καὶ τοῦ τυπικοῦ, καὶ ὁ ἀπόλυτος ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴ σημερινὴ τὴν ἡχολογία. Πρέπει κανεὶς νὰ μὴν ἀστηρᾷ σὲ μὴ κοινὴ γλώσσα, ἐπομένως νὰ ποφεύγῃ κάθε σκολαστικὸ καὶ κάθε διαλεχτικὸ ἀνακάτωμα. Ἐξάρνα, βέβαιον εἶναι πὼς τύποι σὴν τοὺς «ἐκεῖνος δὲ βλέπει» (ὁ δὲ, ὁδεσμός) «ὦ τοῦ θαύματος, ταράχθηκε», εἶναι ὄλος διόλου ἀταίριαστοι με τὸ λεξικό, με τὸ τυπικό, με τὸ ἡχολογικὸ τὸ σημερινὸ καὶ μαλλιστραβιοῦνται ζευγαρωμένα ἔτσι με τύπους καθαρὸς νέους. Μάλιστα μερικὲς ἀφροντισιὲς στὸ

γράψιμο τῆς δημοτικῆς τὴν ξεκουρτίζουν τὴ γλώσσα· ἔτσι κάποιες φράσεις, ἀπὸ ἕνα διήγημα τοῦ Ἐξάρχου, «νὰ βγοῦν στὴν ἐξοχὴ, ἔπεφταν συχνά», φέρνουνε, τὸ κάτου κάτου τῆς γραφῆς, κάποιους βάρβαρους πληθυντικούς, ἀπὸ τὸ τελικὸ ν στὴ νέα τὴν ἐλληνικὴ δὲν μπορεί νὰ κρατηθῇ ἄλλοσ παρὰ μπροστὰ σὲ φωνήεντο ἢ σὲ σύφωνο ἄφωνο. Κ' ἔτσι ψευτίζεται ὁ μηχανισμὸς τοῦ κανονικοῦ σχηματισμοῦ. Τάποτελέσματα τοῦ τρόπου τοῦτου εἶναι ἀρκατὰ ἀνησυχαστικά, ὥστε ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἀποφεύγῃ κανεὶς, γράφοντας βγοῦνε, πέφτανε, ποὺ εἶναι πανελληνιοὶ τύποι. Ὑστερα, τί τάχα θὰ ὤφελισῃ ἢ διαλεχτικὴ αἰτιακὴ τοῦ πληθυντικοῦ τῆς, ὅταν ὁ κοινὸς ὁ τύπος εἶναι τίς ; ἢ ἡ διαλεχτικὴ κρέσση τῆς ὄδωκε, συχνὰ καὶ ἀξεχώριστα μεταχειρισμένη ἀντὶ τοῦ ὄδωκε, ἢ ἀντὶ τὸ ὄδωκε, ἐνῶ ἡ κοινὴ χρῆση λείει γιὰ τὸ ἕνα τοῦ ὄδωκε καὶ τοῦ ὄδωκε γιὰ τὸ ἄλλο ; Ἐτοὶ παίρνει τὸν τύπο τοῦ κανόνα τὸ καπρίτσιον, καὶ τοῦ καθαρῶ, τὸ μπερδεμα. Ἀπατηλὸ πλοῦτισμα, μὰ πραγματικὸ μπόδεμα. Ὁ Ψυχάρης ἐπιμένει πὼς τὸ χρῆς ἀπαιτεὶ νὰ μὴ δανεῖζονται ἀπὸ τὴ λογία γλώσσα καὶ ἀπὸ τίς ντοπιολαλιὲς παρὰ μονάχα τὰ ἀπαραίτητα καὶ τίποτα περιττὸ. Καὶ τοὺς μεταρρυθμιστὰς, ποὺ τραβᾶνε μπρὸς πολὺ βιαστικά, τοὺς συμβουλεῖ νὰ προσέχουνε πολὺ καὶ με μὴ λεπτὸλογη σκέψη σὲς ὀρθογραφικὲς καινοτομίες. Βέβαιον πὼς ἐπιβλάττει ἢ ἀπλοποίηση, μὰ μεθοδικὴ πάντα καὶ τέτοια ποὺ νὰ μπορῇ νὰ ἐφαρμόζεται σὲ κάθε μὴν ἀνάλογη περίσταση, ἕνα ταίριασμα, νὰ ποῦμε, πολὺ ντελικάτο ποὺ φρόνιμο εἶναι νὰ τὴν ἀφίνουμε τὴ φροντίδα του στοὺς εἰδικὸς μόνους. Καὶ τέλος πάντων, σφεραὶ νὰ μὴ τίς ξαφνίζουμε πολὺ ἀπότομα τίς παλιὲς συνήθειες. Ἡ ἀπὸ τὴν παράδοση χρῆση τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας εἶναι πολὺ βαθιὰ ριζωμένη στοὺς Ἑλληνας γιὰ νὰ μπερῆσῃ νὰ ξεριζωθῇ, ἔτσι μ' ἕνα ξαφνικὸ χτύπημα. Χρειάζει ἐξοικονόμηση, μὴ συγκρατητὴ, μὰ λίγα λίγα ἐνέργεια. Ἐτοὶ καὶ στὴ Γαλλία, στὴ χώρα τοῦ νεωτερισμοῦ, ἡ γλώσσα πάει πάντα μπροστὰ, μὰ ἡ ὀρθογραφία μένει πίσω, μπεδισμένη καὶ σκεδὸν ἀσάλευτη, μέσα στὴν πανάρχαια θήκη της.

Τὸ γλήγορο τοῦτο ζήτημα φτάνει γιὰ νὰ δείξῃ πὼς συνετὰ καὶ πὼς γνωστικά ὁ Ψυχάρης προτρέπει τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Ἰδέας τῆς δημοτικῆς. Τὸ κακὸ εἶναι ποὺ δὲν τὸν ἀκούνε με τὴν ὑπακοὴ ποὺ ἀξίζει στὸ ἐπιστημονικὸ του τὸ κύρος. Καὶ τὸ χει-

στὸ μονωμένο τὸ χορὸ,
καὶ τοῦ βουβίλοισα εἶναι,
καὶ ἀφ' ἑλπίδος, λῆγνυμα, τρεμουῖα,
ἢ γυφτοπούλα, ἢ μαγιοπούλα !

Εἶμαι τάχα μόνος ἐγὼ ποὺ αἰστανόμυαι βαθιὰ στὴν ψυχὴ τὴν ὀμορφιά, τὴ μυρουδιά, τὸ χρῶμα ὄλου τοῦ Μάη κάτω ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ οὐρανὸ ; Ποὺ βλέπω τὴν εἰκόνα του ὄλη μπρὸς μου, ζωντανεμένη ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ ποιητῆ ;

Τώρα εἶν' ἡ ἀνοιξη καὶ ὁ Μάης
τώρα τὸ καλοκαίρι, τώρα
καὶ ὁ ξένος βούλεται νὰ πάη,
στὸν τόπο του νὰ πάη, καὶ τρέχει
νύχτα σελῶνε τῆς ὄλογο του,
νύχτα τὸ καλλιγόνει, βάνει
χρυσὰ τὰ πέταλα τὰ βάνει,
βάνει καὶ τὰ καρφιά ἀσημένια.

Τί ὄραϊο, τί τεχνικὸ τὸ ὑπόταγμα τοῦ δημοτικῶ τραγουδιοῦ στὸ γοργὸ ρυθμὸ τοῦ ποιήματος, τί ταίριασμα τῆς Ἰδέας στὴν ποιητικὴ ἀπαίτηση ! Κ' ἤθελα νὰ ξεσήκωνα καὶ ἄλλα μέρη αὐτοῦ τοῦ

λόγου, κ' ἤθελα νὰ μπορούσα νὰ βάλω ἐδῶ ὄλον τὸν «Προφητικὸν», τὸ κλύτερο, πιστέτω, ἀπ' τὰ ποιήματα τοῦ Παλκαῦ καὶ ἀπὸ τὰ ὄραϊότερα ἔργα τῆς πύχτης μας. Δὲν μπορῶ νὰ μὴν ἀντιγράψω τὴν ἀρχὴ του :

Ὁ Προφήτης ποὺ κοιτάζει
μὲ τὰ μάτια τοῦ Ὁραμῆτου
καὶ ὁ Προφήτης ποὺ κηρύττει
μὲ τοῦ Αὔριο τὸ στόμα,
καὶ ἀπὸ ποῖα πνοὴ δὲν ξέρω
τραβημένος, πνοὴ κ' ἐκείνος,
παρατώντας τὰ δικά του,
τοὺς αἰτοὺς καὶ τὰ λιοντάρια,
καὶ τὰ πόκρυφα βιβλία,
πῆγε κάτου ἀπ' τὴ μονιὰ του
κ' ἤρθε μέσα στοὺς ἀνθρώπους,
μέσ' στὸν Τσίρκο τὸν ἀπέραντο
τὸ μαρμαροστρωμένο.
Καὶ νὰ ὁ Τσίρκος περιμένει
νὰ γιορτάσῃ τὸ γιορτάσι
ποὺ γιορτάζει με τὸ Μάη,
καὶ ξεχείλισε καὶ βουίζει
μέσα του τῆς Παναγίας.

ρότερο είναι όχι τόσο το άνοπύακου, όσο οι άφορμές του. Πρώτα πρώτα ή άγάπη του εγώ που φαντάζεται πώς άπόχτησε το δίπλωμα του άλάθευτου και που δέν παραδέχεται πώς ένας άλλος μπορεί να έχη δίκιο. Είναι ή καθεαυτ ή ρωμαϊκή άρρώστια. Μήνυ, το πείσμα, ή πίκα άπό την περηφάνεια που πειράχτηκε, να ή πρώτος λόγος της έλληνικής φιλολογίας· ή ίδιος ή λόγος τούτος χαρακτηρίζει και τούς τελευταίους άπόγονους του μυριάγγιχτου Άχιλλέα. Δέν μπορούν να δεχτούν την τυραννία του γραμματικού, και τινάζουν την σκλαβιά των κανόνων, και τούς κανόνες τούς μεταχειρίζονται σά χαμένα φιλολογήματα. Το ιδανικό τους κολακεύει με μίς την άνοποταξία και την άκαματία τους. Δέν πειράζει είναι φράση τυπική και κόμμοδη, κα' μ' αυτή κανείς γλυτώνει άπό κάθε έγνοια που τον ένοχλει. Δυνατά ή Ψυχάρης το πολεμεί κ' έν άλλο γνώρισμα του ρωμαϊκού νου, την άπροσεξία, που καταφρονώντας παραμελεί κάθε τι που σκετίζεται με την άκριβολογία και με την έρβότητα. Δείχνει τή σημασία της λαχταρισμένης προσοχής και στα έλάχιστα και πώς ένα ν τελικό, άτοπα κρατημένο, καταστρέφει την ένότητα και χαλά την οικονομία της γλώσσας. Και για τούτο, άπόχτησε το δικαίωμα να φέρνη τον έαυτό του παράδειγμα. Οι δημοτικιστές καλά θά κάμουν να τότε μιμηθούν, άνίσως και θέλουν να πραγματοποιήσουν μίαν ώρ' άρχήτερα το ιδανικό τους. Άς μή ξεχνώνε πώς το καλύτερο δείξιμο άνεξαρτησίας είναι ή θεληματική ύπακοή στον κανόνα.

II

Έξω άπό κάποιες διχογνωμίες στην έφαρμογή, ή άρχή της δημοτικής κερδίζει μέρα με τή μέρα τά μυαλά κ: άποχτά άπαδούς άνάμεσα στη φωτισμένη νεολαία. Κ' έτσι ξηγείται ή τρυμς και τή ξεσπάθωμα μέσα στο στρατόπεδο τή επίσημο των καθαρευουσιάνων. Κατά τά λόγια του Χατζηδάκι, ο δημοτικιστής είναι πολυήμενος και διαφθορετός. Ο Ψυχάρης άποκρίνεται άξια πώς λυπάται που δέν έχει πιδ πολλά για να βοηθήση τή τύπωμα τήσων έξαίρετων έργων που πλουτίζουν την άχάριστη πατριδα με φιλολογία τής προκοπής. Και άλλη, κατηγορία, τόσο άνόγη όσο και συκοφαντική: οι δημοτικιστές είναι προδότες, γιατί συντρίβουν την άλυ σίδα που δένει τή νέα με την άρχαία την Ελλάδα. Μά ποιολ είναι οι προδότες, άποκρίνεται ή Ψυχάρης,

που τή σπάνε την έλληνική την ένότητα; Οι δασκάλοι διδάσκουν στα παιδιά μιά ξένη, γλώσσα, την καθαρεύουσα. Φωνάζουν πώς ή δημοτική γλώσσα είναι «ράκος τής δουλείας». Κ' έμεις διαλαλούμε και άποδείχνουμε πώς ή δημοτική είναι ή γνήσια θυγατέρα τής άρχαίας και πώς τή συνενώνει στενά τή σημερινή την Ελλάδα με τή δοξασμένη μητέρα της. Άς λέει ή άνήξερως πώς συντρίβουμε κάθε δεσμό με την άρχαιότητα και με την παράδοση· αυτό δέν είναι για να πορήσουμε· μά όταν ένας γλωσσολόγος σαν τή Χατζηδάκι, τολμά να τή βεβαιώνη, είναι να τή χάση κανείς! Τέλος οι δημοτικιστές είναι οι μαλλιαροί. Ο Κουμανούδης που θάρθη( ) θά χάση τή μπουσούλα κοιτάζοντας να ξηγήση ποιάν άρχή και ποιά σημασία νάχη τή παρατσούκλι. Όπως ήποτε, καθώς λεφτοστόχαστα παρατηρεί ή Ψυχάρης, τή γελοίο τούτο ένομα δείχνει κι αυτό πώς προσδέσαμε άγνάτια στην κοινή γνώμη. Μή, τολμώντας να προσβάλλουνε στάνοιχτά τή δημοτική, οι καθαρευουσιάνοι την καταδιώκουνε βαφτίζοντας τηνε μαλλιαρή.

Άπό τις βρισίες έρχονται στα σκάνταλα και στα φοβερίσματα. Η έφημερίδα Ηρώτα δημοσίεψε κατάλογο τών δημοτικιστών τής Πόλης σημειώνοντας ποιό άπ' αυτούς είναι διορισμένοι σε σχολεία, για να τούς πάψουν. Ο Ψυχάρης έγραψε στην έφημερίδα τούτη φανερώνοντας την άγανάχησή του. Η έφημερίδα Άθήναι τή έδαλε με τον Κωστή Παλαμά άπό την άφορμή των έδαων του για τή δημοτική γλώσσα, άσυμβίβαστες, καθώς θέλει ή έφημερίδα εκείνη, με τή θέση του, γραμματικώς του Πανεπιστημίου. Καθώς έγραψε ή έφημερίδα τούτη, ή ύπουργός τιμώρησε μ' επίπληξη τον Παλαμά, τον πιδ μεγάλο μέσα στους σύγχρονους Έλληνες ποιητές, που κάνει τιμή στο έθνος του! Τί άνοπύαφορη τυραννία! Κάποιος Παγανέλης έφτασαν ίσχυε να δηλώση πώς «θά τον άθώωνε τή φονιά του Ψυχάρη!»

Η σχολαστική μισαλλοδοξία δέν την περιορίζει την έρμή της μέσα στον τύπο μόνο. Στα περίφημα «Ευαγγελικά» του 1901 κατέθηκε στους δρόμους. Θυμάστε πώς ή μετάφραση του Βαγγέλιου άπό τον Πάλλη στη νέα γλώσσα έδωκε άφορμή σε ταραχές άπίστευτες. Ο Ψυχάρης δείχνει πώς τή θρησκευτικό τάχα κίνητρο του σηκωμού εΐτανε πρόφαση μόνάχα. Θεολόγοι που, προτού, δέ βλέπανε με κακό μάτι τή σκέδιο για μιά μετάφραση του Βαγγέλιου

(1) Στο κείμενο: les Saumaises futurs

στην καθαρεύουσα, σπουδαστές, και μαζί μ' αυτούς έφημερίδες, μόνάχα γιατί ή μετάφραση εΐτανε στη δημοτική, την εΐτανε βεβήλωση. Στο τέλος μιά πατριαρχική και συνδική έγκύκλιο άπαγόρευσε κάθε είδος μετάφραση του Βαγγέλιου, σ' όποια γλώσσα. Τότε ή Ψυχάρης, που είχε άπάνου του δεχτή, έλη-τή λάσπη που σήκωνε ή καυγάς, έγραψε στον Οικουμενικό Πατριάρχη—σε καθάρια ρωμαϊκή—ένα γράμμα περιποιητικό και πονημένο για να τού ξομολογηθή πώς διατάζει στο έξής να διαβάξη τή Βαγγέλιο στο παραδομένο κείμενο, γιατί μερικές σελίδες του κείμενου τούτου είναι συνταγμένες σε δυό γλώσσες που μάλιστα ή μιά μεταφράζει την άλλη. Έξαφνα: «Ηλει Ηλει λαμά σαδραχτανί τούτ' έστι Θεέ μου, Θεέ μου ένα τί με έγκατέλιπες;» ή Πατριάρχης τού άπάντησε ευγενικά μ' εύκας και με γενικότητες, μά με τίποτε θετικό. Κι ή Ψυχάρης θρίαμβο θεώρησε μολαταύτα που δέν προκάλεσε έρβή καφτά καμιά επίπληξη.

Σε μιά περίσταση πιδ πρόσφατη, ή μανία των καθαριστών άψήφησε γενναία κι αυτό τή ρεζίλιμα. Στην Έλληνική Βουλή, στη συνεδρία τής 4 του Φλεβάρη, ή βουλευτής Κυριακούλης Μαυρομιχάλης άνεβαίνει στο βήμα και παρασταίνει πώς ή γλώσσα που διδάσκει ή Ψυχάρης άπό την έδρα τής νέας έλληνικής γλώσσας στη Σκολή των ανατολικών ζωντανών γλωσσών είναι μιά γλώσσα «όλιτρώς χυδαία, τερατώδες κατασκευάσμα του διδάσκοντος» και συμπεραίνει προτείνοντας να άναφερθή ή Έλληνική Κυβέρνηση στη Γαλλική Κυβέρνηση για ν' άλλαχτ ή όνομασία τής έδρας εκείνης! Άλλος βουλευτής, ή Στάης, εΐπε πώς τή μαθήματα του Ψυχάρη είναι κίντυνος έθνικός! Και οι ύπουργοί τής Παιδείας και των Έξωτερικών, πολύ στενοχωρημένοι, ύποσκεθήκανε με μισά λόγια να ένεργήσουν, ετι, χρειάζεται. Ο Ψυχάρης σχολιάζει στο τελευταίο του βιβλίο την άξιωματημένη συνεδρίαση. Χωρίς να λοχαριάσουμε, παρατηρεί, την κτάδεια του άνακατωμού στις ύπόθεσης ξένης χώρας, χρειάζεται μεγάλη δόση άφέλειας για να πιστέψουμε πώς ή Γαλλική Κυβέρνηση θάκανε παρατηρήσεις σε τιλούχο καθηγητή, άπάνου σε άντικείμενο τής διδασκαλίας του. Οι καλοί αυτοί άνθρωποι δέν έχουνε καμιά ιδέα τής γαλλικής λευτεριάς. Μολαταύτα ή συνεδρία εκείνη έδειξε πώς τή γλωσσικό ζήτημα είναι ζήτημα έθνικό. Τή μέρα κείνη ή δημοτική πέτυχε κάτω, σε νίκη, στην Ελλάδα την επίσημη.

και τής άμαρτίας ή Πόλη.
Κι ή Προφήτης μέσ' στον Τσίρκο
χρίσματα και θάματα είδε.
τέρατα είδε γεννημένα
μέσ' άπ' τά φίλιά των άδειων
και των παραστρασιμένων.
Κ' είδε τά είδωλα πανώρια
βάββαρι κι άπό τούς τόπους
κι άπ' τούς χρόνους κουρσομένα.
Και γιομίζονε τά πλάτια,
και ξαφνίζονε τά έψη
στύλοι, πύργοι, θεοί κι άνθρωποι,
χιλιές μύριες ζωές, που ζούνε
και χαλκός και μορμαρένιος
και στού έλέφαντα τή χάρη
και σιδάκιριβο χρυσάφι
και σε κάθε τι που λάμπει
και σκληρό είναι και κρατείται
ξένο, άσάλευτο, και που είναι
σοφία κ' αίνιγμα και τέχνη.

Κ' είδε πλούσιο άρχοντολόι
και βαρύν και φαντασμένο
και σαν άλυσοδεμένο

και σοφά βολτό σε τάξη
γύρω γύρω στο ρηγάρη
στο θεοδώρητο δεσπότη.
Και με τήσπρα τά σαγιά είδε
και με τά χρυσά βραχιόλια
και πορφυροβουτημένους
μάγιστρος και λογοθέτες
και τού Παλατιού τούς πρώτους.
Και τούς χρυσοαρωμαμένους
τούς κουβικουλάριους είδε,
και ζωστές και ρηγοπούλες,
και σαν άπτρα άπαλοφέγγαν.
Και τούς μα-γαλαβίτες είδε
γάρους με τάπελατήκιο.
Και σε μιά γωνιά, άλλου πέρα,
και σαν παραπεταμένους
είδε μιά φουχτιά λεβέντες
να πλευρώνουν πεζέμένοι
τάστρομέτωποι· άλλόγ τους,
και στα βένετα κιντάρια
νάκκουμπάν άφαιρεμένα
τά γιγάντια κορμά τους.
Και εΐταν οι Άκρίτες, και εΐταν
σκόρπιοι και παρατημένοι,

τρίφαλα κι άπομεινάρια,
τά στερνά τά παλληκάρια.
Κι άνατρίγισσε ή Προφήτης.
Και δέν είδε να προβάιη,
μέσ' άπό τή Τριμπουνάλι
τάεροκρέμαστο, τήν δψη
τή λειτουργική του ή Ρήγας.
Και τόν είδε με τούς μίμους,
και τόν είδε με τούς νάνους,
με τού τσίρκου τούς παλιάτσους,
με τού τσίρκου τις καρούχες,
με τού τσίρκου τούς ήρώους.
Ταίρι και δλων είν' ή ρήγας,
δλων είναι σταυραδέρφι,
κι άγωνίζεται μαζί τους,
μεθοκόπος, χαροκόπος,
μέσ' στον Τσίρκο τόν άπέραντο
που γιορτάζει τή μεγάλο
τή μαγιάτικο γιορτάσι.
Και τόν είδε άπάνου στο άρμα
με τού βένετου τή γύμα
με τού πράσινου τή χρώμα
κι όρθός κ' έτοιμος να στένη

Μιλῆσανε γιὰ τὴ γλώσσα στὴ Βουλὴ. Θάρθη μέρα πού θά ξαναμιλήσουνε, — μὰ μὲ τρόπον ἄλλο.

Θέλησα μὲ τοῦτα νὰ δώσω μιὰ σύντομη ἔκθεση τῆς ἱστορικῆς σημασίας πού κρατᾶνε τὰ «Ρόδα καὶ Μήλα». Μὰ καὶ ἡ φιλολογικὴ τους σημασία δὲν εἶναι λιγώτερη. Ὁ συγγραφέας τους δείχνει μὲ τὸ παράδειγμα καὶ μ' ἕνα σπάνιο λογοτεχνικὸ ταλέντο τίς ἀξιοθέμαστες ἐκφραστικὲς πηγὲς τῆς γλώσσας τούτης «πιστῆς φυλαχτόρισσας ὄλου τοῦ Ἑλληνικοῦ περασμένου πού μέσα της ζοῦν αἰῶνες ἡμορφίας, δόξας καὶ πατριωτισμοῦ». Πόσον καιρὸν θά περιμένῃ ἀκόμα πρὶν ὑψωθῇ ἐκεῖ πού τῆς ἀξίζει καὶ στὴν ἐπίσημη θέση πού τὴν καλοῦν ἡ δικαιοσύνη καὶ ὁ ἄρθρος λόγος! «Εἶναι κάποια ἀστέρια πού τὸ φῶς τους, καθὼς λένε οἱ ἀστρονόμοι, δὲν ἔφτασε ἀκόμα στὴ γῆ. Τί σημαίνει! Τὸ φῶς ὑπάρχει! Ἔτσι καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ τότε πού εἶναι ἀόρατη γιὰ μᾶς, λάμπει μέσα στὰ βαθιὰ τοῦ ἔμπυρου οὐρανοῦ». Ἡ εὐκὴ τοῦ Ψυχάρη εἶναι καὶ ὄλων τῶν ἀληθινῶν φίλων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

EUGÈNE CLÉMENT

Ἡ Ἑλῖα

Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ Ὡδεῖο μιὰ Κυριακὴ ἀφοῦ ἄκουσα τὴν «Ἑλῖα» τοῦ Παλαμᾶ πού τὴν τραγοῦθησαν τὰ κορίτσια τονισμένη ἀπὸ τὸν Καλομοίρη, ἄκουσα καὶ κάποιον πού ἔλεγε — «Μὰ αὐτὸ εἶναι γιὰ παιδιὰ».

Καὶ σκέφτηκα πὼς ἐκεῖνος πού τὸ ἔλεγε αὐτὸ ἢ ἀπὸ μουσικὴ δὲν εἶχε ἀκούσει πολλὰ ἢ τοῦ ἤξεθε ἐκεῖνη τὴ στιγμὴ ἀναίσθητα στὸ νοῦ ἢ θύμηση πὼς τὸ ποίημα αὐτὸ τὸ παλιὸ (πού τὸ ἔγραψε ὁ ποιητὴς στὰ 1882) τὸ εἶχε διαβάσει κάποιον ὅταν εἶτανε μικρός, σὲ κανένα ἀναγνωστικὸ ἢ χρησιμομάθεια ἢ σὲ καμιὰ σὺλλογὴ ἀπὸ ποιήματα καμωμένη γιὰ παιδιὰ. Γιατὶ ἀπ' ὄλον τὸν Παλαμᾶ οἱ δασκάλοι δὲν μπόρεσαν νὰ βροῦν ἄλλο τίποτε ἄξιο νὰ ξανατιπώσουν στὰ ἀναγνωστικά, σὲ σὺλλογὲς καὶ σὲ χρησιμομάθειες τους παρὰ τὴν «Ἑλῖα». Αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει ὄλον τὸν Παλαμᾶ στὰ παιδικὰ βιβλία.

Ἡ μουσικὴ τῆς «Ἑλῖας» φάνηκε τοῦ πρόχειρου κριτικοῦ πού βιάστηκε νὰ μιλήσει, τοῦ φάνηκε σὰν καὶ πάρα πολὺ ἀπλὸ καὶ εὐκόλο καὶ θέλησε νὰ γνωμοδοτήσει ἀμέσως πὼς δὲν ἀξίζει καὶ τόσο νὰ γίνε-

γιὰ τὸ τρέξιμο, ἀφρισμένος.

Κι ἀνατρίχισε ὁ Προφήτης.

Καὶ δὲν ξέρω ποῖος δὲ θάνατριχιάσει μαζί του, παρασυρμένος ἀπ' τὴν ὄρμη τοῦ αἰσθηματοῦ, ἀπ' τὴν ἐκφραστικὴ δύναμη, ἀπ' τὴν ἀλήθεια τῆς ἰδέας, ἀπ' τὴ θέρη τῆς ὀργῆς τοῦ ποιητῆ καὶ δὲν ξέρω ποῖος θά μπόρῃ νὰ πεῖ πὼς καὶ τὸ κάπιο ρητορικὸ ξέγυμα παρακάτω δὲν εἶναι καὶ αὐτὸ μιὰ θερμὴ ποιητικὴ εὐγλωττία, μιὰ δυνατὴ, ἀληθινὴ ποίηση; Πατριωτικὴ ποίηση, ἴσως μοῦ πεῖ κανένας. Ἔστω πατριωτικὴ. Μὰ ἡ ποίηση δὲ μετρίεται τόσο μὲ τὸ εἶδος, ἔσο μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀλήθεια της.

Κ' ἔτσι ἐρχόμαστε ξανά στὸ ζήτημα τῆς ποιητικῆς εὐλικρίνειας, πού μ' αὐτὴ ἐννοῶ τὴ δύναμη ἑνὸς ποιητῆ νὰ μῆναι στὰ σύνορα τῆς μπόρεσής του, νὰ μὴ γυρέβει νὰ φανεῖ ἀνώτερος ἀπὸ τί εἶναι. Κι ὁ ποιητὴς τῆς «Ἀσάλευτης ζωῆς» καὶ τοῦ «Ἀδωδεκάλογου» ἐκεῖ πού μῆναι στὸ στοιχεῖο του εἶδαμε μᾶς δίνει ὠραία καὶ δυνατὰ ποιήματα, ἐκεῖ πού στέκει σὲ ἐδάφη γνώριμα καὶ συγκινεῖται ἀπ' τὴ ζωὴ δὲν εἶναι μόνο ὁ πρῶτος μὲ τοὺς πρῶτους ψάλτες τοῦ καιροῦ του, μὰ καὶ ποιητὴς σημαντικὸς, γεμάτος ὄρμη καὶ δύναμη καὶ θέληση νὰ φτάσει στὰ-

τοὺς λόγους γι' αὐτὴν, ἀφοῦ εἶταν γιὰ παιδιὰ ἴσως ὁ κριτικὸς αὐτός, καὶ τοῦ Μπετόβεν ἂν ἄκουγε τὸν «Ἕμνο στὴ χαρὰ» πού βρίσκεται χωμένος στὴν Ἑνωτικὴ Συμφωνία καὶ ξεοπᾶνε σὸ νικητήριος παιάνας, ἀπλὸς καὶ μεγαλόπρεπος, θά ἔλεγε πὼς εἶναι ἀγία παιδιὰ. Τόσο ἀπλὸς, μὲ λίγες νότες κ' εὐκόλος φαίνεται. Μὰ μήπως ἡ μουσικὴ πρέπει νὰ εἶναι πολὺπλοκὴ καὶ δυσκολονόητη γιὰ νὰ μὴν εἶναι «γιὰ παιδιὰ»; Καὶ μήπως καὶ γιὰ παιδιὰ ἂν εἶναι γραμμένη, εἶναι ἄξια γιὰ περιφρόνηση; Τί νόμισε τάχα ὁ πρόχειρος κριτικὸς, πὼς γιὰ νὰ γράφει κανένας μουσικὴ γιὰ παιδιὰ πρέπει νὰ εἶναι ἄμυθος;

Ἡ «Ἑλῖα» τοῦ Καλομοίρη, πού μπόρῃ καὶ παιδιὰ νὰ τὴν τραγοῦθῃ, δὲν εἶναι παιδιὰτικὴ μουσικὴ. Εἶναι ἀπλὴ καὶ καθάρια, σεμνὴ καὶ ἡμορφῆ. Στὴν ἀρχὴ σὰ νὰ σοῦ βάζει σὲ ἤχους τὴ σταχτογράση ἀργυρομολυβένια χρωματιὰ τῶν φύλλων τῆς «Ἑλῖας» πού θαμπὰ σὲν ἠλιὸ φέγγουν:

«Εἶμαι τοῦ ἠλίου ἡ θυγατέρα»

Καὶ σὸ τραγοῦδι βλέπεις τὸν ἠλιὸ πού χαϊδεύει τὰ ἀσημένια καὶ πρασινωπὰ φύλλα.

Ἔπειτα κάποια περὶφάνεια ἀρχαϊκὴ, λιτὴ καὶ ἐγενική, προβαίνει ἤρεμα μὲ τοὺς ἤχους πού συνταιριάζονται μὲ τὴν ἐπωδὸ.

«Εἶμ' ἡ ἑλῖα ἡ τιμημένη»

Ἐξάφνα αἰσθάνεσαι πὼς κάποιος ἀλλάζει νομίζεις πὼς κάποιος σόνεφο πέρασε σὲν οὐρανὸ καὶ σκέπασε τὸν ἠλιὸ. Ἡ ὀλότελα ἑλληνικὴ—ἢ καλλιτέρα ἐθνικὴ (δηλαδὴ raïenne) μελωδία—σὰ νὰ χριστιάνεψε λίγο, καὶ ἀκούς πολλοὺς μισοὺς τόνους καὶ τέταρτα τόνων νὰ περνοῦν σὰ σὲ ψαλμοῦδια ἐκκλησιαστικῆ ἀπὸ τὸ ξαφνισμένο αὐτὸ σου. Καὶ ρωτᾷς τί τρέχει; Τί εἶναι; Ἀλήθεια κάποια χριστιανικὴ θύμηση μπῆκε στὴ μέση:

«Ἐδῶ σὲν ἴσκιό μου ἀποκάτου

Ἦθε ὁ Χριστὸς ἀναπαυθῆ».

Κοὶ πάλι ὁμοῦ ἀλλάζει ὁ τόνος καὶ ἀκούγεται σὲ λίγο ἢ περὶφάνη καὶ ἀρχαϊκὴ μελωδία πού βγαίνει καθάρια, μονόχρωμη, σεμνὴ καὶ ἀσημένια:

«Εἶμ' ἡ ἑλῖα ἡ τιμημένη».

Ἡ μουσικὴ αὐτὴ τοῦ τραγοῦδι τοῦ Καλομοίρη μού φάνηκε ἐμένα, ὄχι παιδιὰτικὴ οὔτε μὴ παιδιὰτικὴ. Μοῦ φάνηκε μονίχα β α θ ε ι ἄ ε λ λ η ν ι κ ῆ.

νώτερα ποιητικὰ ἰδανικά. Ἡ θέλησή του κ' ἡ προσπάθεια μᾶς εἶναι συμπαθητικὴ, ὅπου δὲν παίρνει τὴν ἀξίωση πὼς κατορθώνει κιόλας ἐκεῖνο πού πασχίζει. Ἐμεῖς κάποιον πού θέλομε νὰ κρίνομε καὶ τίς πνευματικὲς προσπάθειες συνδεμένες κάπως βαθύτερα μὲ τὴν τριγύρο κοινωνικὴ προσπάθεια, θά εἶμαστε ἄδικοι, τὸ ξεναλέω, ἂν ρίχναμε σὲ ἀτομικὴ μονάχα ἀνημποριά ἑνὸς ποιητῆ τὸ πὼς δὲ δύναται νὰ φτάσῃ πάντα τὸ ἰδανικὸ του, ὅταν βλέπομε πὼς αὐτὸ δεσμεύεται μοιραία ἀπὸ τὴν ἔλλειψη κάποιων ἄλλων δυνάμεων ἀπὸξω του, πού θά χρειαζόνταν νὰ συγκεντρώσει ἢ ψυχὴ του μέσα της γιὰ νὰ μπόρῃ νὰ ὑψωθῇ σὲ σφαιρὲς πού λαχταρεῖ. Τὴ συναίσθηση τὴν ἔχει κιόλας ὁ ἴδιος ποιητὴς, λέγοντάς μας σὲ πολλὰς μεριὰς καὶ σὲν πρόλογο τοῦ «Ἀδωδεκάλογου»: «Δὲν μπόρῃ νὰ εἶμαι μονάχα ὁ ποιητὴς τοῦ ἑαυτοῦ μου» εἶμαι ποιητὴς τοῦ καιροῦ μου καὶ τοῦ γένους μου». Λίγες γραμμὲς παραπάνω ὁμοῦ γράφει πὼς εἶναι ὁ ποιητὴς πού θέλει νὰ κλείσει μέσα σὲ στίχο του τοὺς πόθους καὶ τὰ ρωτήματα τοῦ παντοτινοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη τίς ἐγνῆς καὶ τοὺς φανατισμούς». Μιὰ σκέψη

1) Σελ. 11.

Αὐτὴ εἶναι ἡ δική μου αἰσθησις. Καὶ τώρα ὡς ἐρθοῦν οἱ εἰδικοί νὰ κρίνουν καλλιτέρα.

ΙΑΑΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟΝ Κ. ΠΑΛΛΗ

Ἀπὸ πλήρωμα Ἑλληνικοῦ καρδιοῦ ὁ κ. Πάλλης ἔλαβε τ' ἀκόλουθα γράμματα:

Ἀξιότιμε κ. Ἀλέξ. Πάλλη

Εἰς Liverpool

Δὲν ἤξεύρω μὲ τί τρόπον νὰ σὲ εὐχαριστήσω διὰ τὴν ἐγενική σας ἀποστολήν.

Τὰ βιβλία σου μόλις τὰ ἔφεραν μέσα ἔγειναν ἀνάρπαστα ἀπὸ τὸ πλήρωμα καὶ τοὺς ἀξιωματικούς. Ὅλοι τὰ διαβάζομε μὲ ἀγάπη καὶ ἐνθουσιασμὸν καὶ εὐχαρίστησιν μεγάλην ὅπου ἐννοοῦν καὶ οἱ πρὸ ἀμαθεῖς ἀπὸ μᾶς τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου καὶ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ ἄλλα.

Θὰ σὰς παρακαλέσω καὶ πάλι γιὰ πινομή τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ πληρώματος ἂν ἔχῃς νὰ μᾶς στείλῃς μερικὸς τόμους Βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Σὲ εὐχαριστῶ καὶ πάλι γιὰ πινομή ἔλων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἀξιωματικῶν.

Ὁ Ἀνθοπολιάρχης

***

Ἀξιότιμε κ. Πάλλη,

Εἰς Liverpool

Δὲν ξέρω πὼς νὰ σὰς εὐχαριστήσω διὰ τὰ βιβλία πού μᾶς στείλατε, ἀλλὰ πρὸ πάντων γιὰ τὴ φωτογραφία σας. Θὰ τὴν ἔχωμεν ὡς ἀπόδειξιν ἑνὸς ἀνδρός ὁ ὅποιος εἶναι ἄξιος νὰ λέγεται Ἑλληνας καὶ ὁ ὅποιος τιμᾷ τὸν τόπον του εἰς τὴν ξενιτειὰ καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐμεῖς οἱ θαλασσινοὶ ἂν δὲν ἔχωμε πᾶσι καὶ πολὺ μακριὰ τοῦλάχιστον τὴν Εὐρώπην τὴν ξέρουμε καλά, ἀλλὰ τέτοιον Ἑλληνα σὰν καὶ σὰς δὲν εἶδαμε. Ἐγὼ ἀτομικῶς δὲν σὰς γνωρίζω, ἀλλὰ τὸ ἔνομά σας τὸ ἤκουσα ἀπὸ πολλοὺς πρὸ παντὸς συμπατριώτες μου νὰ προφέρεται μὲ σεβασμὸ καὶ ὑπερηφάνεια, ὁ δὲ πατέρας

πού δὲν πετᾷ γύρω στὰ πράματα, μὰ πασχίζει νάμπει μέσα σ' αὐτὰ, θά δεῖ καὶ θά πειστεῖ πὼς ὅταν ὁ ποιητὴς δὲν μπόρῃ νάμει μόνο ποιητὴς τοῦ ἑαυτοῦ του, μὰ σύνορα τοῦ καιροῦ του καὶ τοῦ γένους του, ἀπὸ ἀνάγκη ἀμετάλλαχτη ἀπὸ κάθε θέληση, δὲ θά μπόρῃ νὰ ἀσφάσει στὴν ποίησή του τοὺς πόθους καὶ τίς ἐγνῆς τοῦ παντοτινοῦ ἀνθρώπου παρὰ μονάχα σὲ βαθμὸ καὶ σὲν τρόπο, πού τοῦ ἐπιτρέπει ὁ καιρὸς του καὶ τὸ γένος του. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ δικός μας ποιητὴς, ὁ πρῶτος ποιητὴς τοῦ καιροῦ του καὶ τοῦ γένους του, εἶν' ἐκεῖ μονάχα γνήσιος ποιητὴς, ὅπου δὲν πασχίζει νὰ ξεβγεῖ ἀπ' τοὺς πόθους καὶ τὰ προβλήματα πού σκοτίζουν τριγύρο του τὸ γένος του, καὶ ὅπως εἶδαμε παραπάνω, μᾶς συγκινεῖ περισσότερο ἐκεῖ πού κλαίει σὰ γεννιέτορας καὶ σὰν ποιητὴς ἕνα ὄνειρο ἡμορφίας σκληρὰ ἀρπαγμένου τέκνου, παρὰ ἐκεῖ πού σκοτίζεται μὲ τὰ λόγια τοῦ Κρίσνα καὶ μὲ τὰ προβλήματα τῶν ὄλων. Καὶ γιὰ νὰ φέρω καὶ ἄλλο παραδειγμα, συγκλονίζει ὄχι μονάχα τοὺς πατριώτες, μὰ κ' ἕνα σοσιαλιστὴ πολὺ περισσότερο ὅταν ἀργίεται πατριωτικὰ μὲ τὸν ζεπεσμὸ τῆς πατρίδας, μὲ τὴν κατάντια τοῦ Ρήγα της, πού τὸν βλέπει μὲ τοὺς μίμους, μὲ τοὺς νάνους, μὲ τοῦ τσάρκου τοὺς